

Samenvatting onderzoek 'Goede BBB-zorg vanuit de leefwereld'

Marieke Potma, 2017

Interne uitgave Stichting Presentie, uitgevoerd in opdracht van Nico Adriaans Stichting Rotterdam.

Inleiding

In de maanden januari tot mei 2017 deed Stichting Presentie, in opdracht van de Nico Adriaans Stichting te Rotterdam, onderzoek naar de leefwereld van mensen die in Rotterdam een beroep doen op de zogenaamde 'Bed-Bad-Broodregeling' voor ongeregelde migranten en afgewezen asielzoekers. Mensen zonder wettelijke verblijfsstatus, vaak 'mensen zonder papieren' of 'ongedocumenteerden' genoemd, kunnen in een paar grote steden in Nederland gebruik maken van deze regeling (22 april 2015, Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2014-2015, 19637, nr. 1994). Zij die dat doen worden in het veld 'BBB-ers' genoemd. In Rotterdam zijn voor deze BBB-ers 110 bedden beschikbaar in de nachtopvang, verspreid over zes locaties. Een van de organisaties die zo'n locatie beheert, is de Nico Adriaans Stichting (NAS). Zij biedt van oudsher hulp aan kwetsbare (vaak verslaafde) dakloze Rotterdammers door hen een thuis te geven, zelfstandig te laten wonen, een dagelijkse bezigheid aan te bieden of een tijdelijke overbrugging.¹ Medewerkers van de NAS maken daarbij gebruik van de presentiebenadering en proberen aan te sluiten bij en af te stemmen op de leefwereld, de levensloop en de opgaves en verlangens van de mensen met en voor wie zij werken.² Daarnaast zorgt de NAS in het kader van de BBB-regeling ook voor de nachtopvang van 65 BBB-ers.

De NAS wilde graag niet alleen voorzien in een slaapplek (bed), de mogelijkheid zich te verschonen (bad) en maaltijden (brood), maar ook begeleiding bieden opdat mensen de BBB-opvang weer kunnen verlaten en weer verder kunnen met hun leven. Omdat er weinigen uit de BBB-opvang vertrokken, goede begeleiding bepaald niet gemakkelijk bleek, en de NAS bij haar andere doelgroepen goede ervaringen had met een benadering waarbij de leefwereld en de levensloop van de ander centraal staan, verzocht de NAS Stichting Presentie onderzoek te doen naar de leefwereld

¹ Zie de website van de NAS: <http://nasrotterdam.nl/>.

² Zie voor de presentiebenadering en de theoretische onderbouwing ervan Baart, 2001, en voor verdere informatie de website van Stichting Presentie: <http://www.presentie.nl/>.

van BBB-ers. De NAS hoopte daarmee een bijdrage te ontvangen voor het ontwikkelen van wat zij 'de vierde B' noemde: naast bed, bad en brood ook begeleiding. Een van de kwesties die zich dan meteen aandient, is de vraag: begeleiding waarin? Begeleiding met het oog waarop? Begeleiding waarnaartoe? En daarmee is meteen ook een politieke dimensie manifest omdat er in de Nederlandse samenleving, zoals in alle Westerse samenlevingen momenteel, heftige politieke discussies worden gevoerd over de omgang met mensen die geen wettelijke verblijfsstatus hebben: wel of niet opvangen, wel of niet gedwongen uitzetten, wel of niet terugsturen naar waar ze vandaan komen ook al zijn het landen waarvan niet op voorhand verzekerd is dat mensenrechten worden gerespecteerd.

Doel van het onderzoek was door het ophelderen van de leefwereld van BBB-ers een bijdrage te leveren aan de zogenaamde 'vierde B': begeleiding in aanvulling op bed, bad en brood. In Rotterdam zijn 110 BBB-ers in beeld. Het gaat om een zeer heterogene groep van mensen die vaak elkaars taal niet spreken. Er zijn zes slaaplocaties in Rotterdam. In 2016 zijn er 27 mensen ingestroomd, in 2015 waren dat er 59, en de overigen zijn tussen 2011 en 2014 binnengekomen. De Nico Adriaans Stichting (NAS) houdt toezicht op meer dan 60 BBB-ers. De oudste van hen is geboren in 1938, de jongste in 1993.

Na ruim drie jaar was de BBB in Rotterdam verstopt geraakt en stokte de doorstroming. Dat maakte de behoefte aan die vierde B des te dringender: begeleiding om mensen op weg te helpen richting een leven waarin ze geen beroep meer hoeven te doen op de BBB-regeling. Het kan zijn dat ze terugkeren naar hun land van herkomst, doormigreren of alsnog een verblijfsvergunning krijgen. In sommige gevallen kan dat misschien ook betekenen: in de illegaliteit gaan proberen te overleven. In dit onderzoek vatten we begeleiding op als: begeleiding in de richting van 'terugkeren naar een *decent life*'. Een '*decent life*' is een leven waarin iemand fatsoenlijk wordt behandeld, niet wordt vernederd en zichzelf kan respecteren en onder ogen kan komen.

De NAS was in haar zorg voor dakloze Rotterdammers bekend met menslievende zorg en de presentietheorie, het streven om met de ander te zijn, hem of haar nabij te blijven en bij te staan, ook als er terugval of neergang plaatsvindt. Centraal daarin staat de leefwereldbenadering, kernstuk van presentie: aansluiten bij het leven zoals dat er voor deze ene persoon uitziet in al zijn facetten, aansluiten bij en afstemmen op diens leefwereld, levensloop, keerpunten, trajecten en verlangens.³ Dat betekent dat je als professional bezig bent met een zoektocht in iemands leefwereld, waarin je leert waar je kunt aansluiten, wat voor de ander belangrijke thema's zijn en wat er voor hem of haar op het spel staat. En daar stem je dan op af: op wat voor die ander van belang en betekenis is. Keerpunten kunnen dan aanknopingspunten zijn om iets in iemands leven ten goede te keren.

Op zoek naar een invulling van de begeleiding van BBB-ers en vanwege haar ervaring met de leefwereldbenadering verzocht de NAS Stichting Presentie een onderzoek te doen naar de leefwereld van BBB-ers. In zo'n onderzoek moet dus de onderzoeker aansluiting zoeken bij en afstemmen op de leefwereld, levensloop, keerpunten, trajecten en verlangens van de BBB-ers. Dat leverde in dit onderzoek een schat aan verslagen op van observaties, interviews met BBB-ers en interviews met NAS-medewerkers en anderen die met en voor BBB-ers werken.

³ Zie het hoofdstuk over de leefwereldbenadering in Baart, 2001, 405-504.

Inkijkje in leefwereld en levensloop van BBB-ers

Om een indruk te geven van wat BBB-ers vertellen over hun leefwereld, hun levensloop en wat er voor hen op het spel staat, geven we hier enkele citaten:

“Ik moest vlees vliezen en weer in de bak gooien, bovenbil splitsen, spierstuk splitsen, gewoon kleine stukjes maken. Dus ik moest hier vliezen en hier alleen snijden en daar ook splitsen. Dus deze werk heb ik allemaal bijgehouden. Daarom... was ik hier vliezen dan moet ik rennen daar! Jouw handen worden nat.” (Geïnterviewde 2, 40 jaar, 17 jaar in Nederland, voormalig slager, nu kapper)

“Ik speel een beetje muziek, ik speel voetbal ook, maar ik blijf in mijn situatie, maakt niks uit, ik weet niet, heb geen verblijfs, maar ja ik blijf hier de hele dag. Ik heb niks te doen. Ik wil iets leren, ik wil naar school gaan, maakt niet uit, werken. Ik zoek alleen mensen die mij kunnen helpen. Als ik weet jij niet helpen, ik blijf afstand” (Geïnterviewde 5, 28 jaar, 5 jaar in Nederland, hopen op een mogelijkheid te gaan studeren).

“Ik loog om mezelf te redden, blijf me niet haten. Jullie helpen mij, ik help jullie” (Geïnterviewde 4, 58 jaar, 32 jaar in Nederland, voormalig horecamedewerker, nu vrijwilliger).

“Dat is een hele moeilijke dag. Dat is een hele moeilijke dag. Soms jij wordt wakker en denkt wat moet ik doen? Het is een schrik, elke dag” (Geïnterviewde 3, 44 jaar, 26 jaar in Nederland, manusje van alles).

Uit deze citaten spreekt hun verlangen. Een man die al een half jaar zijn twee kleine kinderen niet meer heeft gezien, vertelt:

“Kinderen have vriendjes ook. In the morning I bring my children. And in the street komt another children. Friends. Groeten together, you know. Hand to hand. Go school. Now broken my family. Broken my children” (Geïnterviewde 1, 43 jaar, 9 jaar in Nederland, voormalig taxichauffeur).

Dit verhaal blijft hij vertellen, hij staat steeds met zijn rug naar de toekomst toe, leeft in het verleden. Zijn verlangen is weer met zijn gezin herenigd te zijn en een normaal leven te leiden. In het interview komen de woorden 'broken' en 'nobody' voortdurend terug.

De kunst was om waar te nemen met een zorgethische blik (Laugier, 2007): wie is dit, in wat voor wereld leeft hij en in wat voor leven vindt ons gesprek eigenlijk plaats? De BBB-ers leven, als individuen uit meer dan dertig verschillende landen, ieder in een eigen wereld: met een eigen ordening en zicht op de samenleving en een eigen beleving van zin en tijd. Daarop zicht krijgen, daar ging het in dit onderzoek om.

Onderzoeksopzet – begripsverheldering – empirisch materiaal

In dit kortlopend kwalitatief onderzoek waren we geïnteresseerd in de leefwereld, levensloop etc. van de BBB-ers en wel met het oog op de mogelijkheid om bij de te ontwikkelen begeleiding daarop

aan te sluiten. Het ging daarbij niet alleen om wat BBB-ers van mening waren, maar ook om wat ze daadwerkelijk meemaakten; niet alleen om wat ze zeiden, maar ook om wat ze deden. We waren ook geïnteresseerd in wat er al aan begeleiding werd gedaan. In de aanloop naar en in de beginfase van het veldonderzoek stuiten we op twee conceptuele kwesties die we moesten ophelderen om het empirisch onderzoek goed te kunnen doen.

'Decent life'

In de aanloop naar het onderzoek was begeleiding gedacht als begeleiding bij terugkeer. Voor de BBB-opvang was van belang dat mensen vertrekken uit de opvang. In de politieke context in Rotterdam was terugkeer vooral gedacht als terugkeer naar het land van herkomst (of het land waar de afgewezen asielzoeker het laatst had verbleven). Vanuit zorgethiek en presentietheorie dachten we: het moet gaan om terugkeren naar waardigheid, naar een waardig, fatsoenlijk en gerespecteerd bestaan. Er zijn daarin allerlei lagen en vormen van waardigheid te onderscheiden: sociaal en relationeel, intrinsiek en subjectief (Leget, 2013). De begeleiding moet waardig zijn voor de BBB-ers maar ook voor de begeleiders, bijvoorbeeld doordat zij discretionaire ruimte behouden in hun handelen. En het moet een begeleiding zijn die bij Nederland als een fatsoenlijk land past. De Israëlische politiek filosoof Avishai Margalit heeft het begrip *'decent society'* gemunt: een samenleving waarvan de sociale instituties mensen niet vernederen (Margalit, 1996). Van vernedering is sprake als mensen een gegronde reden hebben om zich in hun zelfrespect geschaad te voelen door instituties als de staatsbureaucratie en instellingen voor zorg en straf. Zonder zelfrespect verliest het leven elke zin, aldus Margalit.⁴ Margalit acht een fatsoenlijke samenleving een realistischer doel om naar te streven dan een rechtvaardige samenleving. Het is belangrijk dat we rechtvaardig met elkaar omgaan, maar een *fatsoenlijke* samenleving is toch wel het minste dat we moeten nastreven. In navolging van Margalit introduceerden we in ons onderzoek het begrip *'decent life'* als een attenderend begrip. Een *'decent life'* is dan een leven waarin iemand fatsoenlijk wordt behandeld en zichzelf kan respecteren, in de spiegel kan kijken, zichzelf onder ogen kan komen.⁵

Op eenzelfde manier zou je kunnen zeggen dat voor een BBB-er vooralsnog een *decent life* ook een realistischer doel lijkt dan een volwaardig bestaan als burger. Ook al hoort iemand qua paspoort niet bij onze samenleving, en is hij of zij daarmee geen volwaardig burger, we willen op een fatsoenlijke manier zorg hebben voor hem of haar zolang hij of zij in ons midden verblijft. Daarop zou de vierde B gericht moeten zijn: mensen helpen een fatsoenlijk bestaan te verwerven. Terugkeer naar *decent life* kan ook betekenen dat iemand terugkeert naar het land van herkomst. *Decent life* werd hiermee een begrip dat twee doelen diende. Ten eerste diende het als *'attenderend begrip'*, een begrip dat de onderzoekers gevoelig moest maken voor wat voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag van belang is om waar te nemen. Ten tweede moest het de uitvoerend onderzoeker helpen aan BBB-ers uit te leggen waarop we met het onderzoek uit waren.

⁴ Het is interessant om deze notie te leggen naast wat *'vluchteling des vaderlands'* Rodaan al Galidi vertelt in het interview dat Adriaan van Dis met hem had, of schrijft in zijn boek *'Hoe ik talent voor het leven kreeg'* (Al Galidi, 2016).

⁵ Het is lastig een goed Nederlands woord te vinden voor *'decent'*. De voor de hand liggende vertalingen *'fatsoenlijk'* en *'waardig'* roepen ongewenste associaties op met *'fatsoensrakers'*, respectievelijk het programma *'Waardigheid en Trots'* voor de ouderenzorg.

'Bewegen'

In de beginfase van het onderzoek stuitte we op een tweede conceptuele kwestie, ook weer met betrekking tot begeleiding. De opdracht was een leefwereldonderzoek te doen met het oog op begeleiding. Maar hoe moesten we over 'begeleiding' denken? We zagen in eerste instantie niet zoveel begeleiding. We hoorden wel van enkelingen die aan begeleiding deden, met wisselend succes. Toen werden we benieuwd naar wat we 'begeleidingstrajecten' noemden. Zou het kunnen zijn dat het bepaalde begeleiders bij bepaalde BBB-ers wel degelijk lukte om iets te bereiken? Als we die begeleidingstrajecten nu eens in kaart zouden brengen? Ook dat bleek te idealistisch gedacht. Maar wat we wel zagen waren wat we 'begeleidingsbewegingen' gingen noemen: bepaalde begeleiders wisten zo met bepaalde asielzoekers mee te bewegen, dat er iets in beweging kwam. We raakten daarmee ook geïnteresseerd in het 'bewegen' – fysiek, mentaal en sociaal – van de BBB-ers. Dat bleek behulpzaam.

De onderzoekers gingen dus met een bepaalde blik de leefwereld van de BBB-ers in als het ging om de vraag welke begeleiding er bij BBB-ers past. De uitgangspunten waren:

- vanuit leefwereld en levensloop van BBB-ers naar begeleiding gedacht
- met waardigheid (*decency*) en zorg (*care*) als referentiepunt
- op zoek naar wat er voor de BBB-ers zelf op het spel blijkt te staan (hun 'emergente goederen') en hoe je daarbij kunt aansluiten.

De observaties en interviews leverden uiteindelijk, in weerwil van de korte looptijd van het onderzoek, veel en rijk empirisch materiaal op. Hieronder een overzicht van aard en omvang:

Kwalitatief empirisch materiaal	
5 diepte interviews met BBB mannen 1 dubbelinterview 1 interview kamerbewoner Pauluskerk BBB co-onderzoeker installeren bleek te compromitterend	5 diepte interviews 'begeleiders': 1 verpleegkundige 1 vluchtelingenwerkster 3 toezichthouders
Vindplaats: Thuishaven van de NAS	1 interview Centraal Onthaal 1 interview onderzoeker BBB Nijmegen (gastvrijheid) 1 interview directeur opvang BBB vrouwen (validatie) observatie toezichthouders vergadering

Analyse van het materiaal

Uiteindelijk kwamen uit het materiaal vier thema's naar boven waarmee het materiaal geordend kon worden:

1. Waardigheid
2. Acterschap
3. Bewegelijkheid in de tijd (hoop en verlangen dat je in de toekomst weer bij je geliefden kunt zijn)
4. Bewegelijkheid in fysieke ruimte en in de gemeenschap (mobiliteit). Het doet er bijvoorbeeld toe hoe mensen 's avonds bij de nachtopvang aankomen, hoe ze binnen worden gelaten, of er knokpartijen zijn of dat het rustig is.

Via deze thema's komen verschillende manieren van al of niet 'bewegen' in beeld. Soms zie je mensen die de hele dag alleen maar 'zitten te zitten'. Anderen gaan alleen bewegen als er eten is of als ze de opvanglocatie moeten verlaten. Of ze bewegen wel door de ruimte heen maar maken met niemand contact. Of ze zijn heel doelgericht bezig, zowel met fysiek verplaatsen als bewegen richting andere mensen. En er zijn mensen die nu weer dit en dan weer dat doen en alle kanten op schieten. 'Bewegen' vatten we dus heel ruim op, zowel fysiek als mentaal als sociaal. In die zin levert dit onderzoek 'beweging' op als een metafoor die behulpzaam kan zijn voor de vraag wat voor soort begeleiding helpend zou kunnen zijn.

De volgende stap was te kijken waarom mensen bewegen, in welke richting ze bewegen, waar ze naar toe bewegen en waarvan weg. Toen werd duidelijk(er) wat er voor hen toe doet, van belang is, op het spel staat, niet alleen omdat ze dat zeggen maar ook en vooral omdat ze dat in hun handelen laten zien. Dat wat er voor hen op het spel staat noemden we hun '(emergente) goed' (meervoud: goederen) – 'emergent' omdat het niet om een van tevoren bedacht goed gaat (anderen zouden wellicht 'waarde' zeggen) maar om een goed dat gaandeweg in de situatie voor de betreffende persoon opkomt en van belang blijkt. Verdere analyse van de aard van deze goederen en van de wijze van ernaartoe of ervandaan bewegen, leidde in een proces van *trial-and-error* tot het formuleren van twee dimensies die tezamen een 'ruimte' opspannen waarin het aangetroffen 'bewegen' van de geïnterviewde BBB-ers kon worden geplaatst:

- A. Op de verticale as: Wat staat er op het spel? Globaal zagen we in het materiaal drie mogelijkheden:
 - a) Er is niet één stabiel goed, wel soms ideetjes, verlangens, dromen – niet per se helemaal zonder enig goed;
 - b) Er is een helder ideaal, een uitgekristalliseerd idee over wat goed is en goed doet, danwel goed zou (kunnen) doen;
 - c) Er zijn allerlei idealen en doelen die niet vastgepind of (sociaal) ingesloten zijn – een beweeglijk geheel.
- B. Op de horizontale as: Hoe ontwikkelt zich het goed? Ook hier zagen we in het materiaal drie mogelijkheden:
 - 1) Onsamenvattend / richtingloos / vaag / onrealistisch
 - 2) Helder / samenhangend / geprofileerd / begrensd
 - 3) Meerdere ideeën / diverse mogelijkheden / verschillende richtingen

Deze twee dimensies met ieder drie mogelijkheden spannen een 'ruimte' op die is te tekenen als een tabel met daarin negen cellen die negen manieren van 'bewegen' aanduiden. We zagen in ons materiaal BBB-ers die typisch of overwegend op een van deze negen bepaalde manieren bewegen. Van deze negen manieren van bewegen zijn er ook die we niet in ons materiaal zagen maar die we op basis van deze tabel wel aannemelijk achten. BBB-ers zijn overigens natuurlijk niet gebonden aan een van deze negen manieren van bewegen. We zagen ook BBB-ers de ene keer zo en de andere keer zus bewegen. We denken echter dat het zinvol is om deze negen typische manieren van bewegen te onderscheiden en met deze tabel naar het bewegen van BBB-ers te kijken. We nemen aan dat mensen en dus ook BBB-ers van manier van bewegen kunnen veranderen, dat ze hun 'repertoire' kunnen uitbreiden en, voor begeleiding van belang, ook ertoe uitgenodigd en uitgedaagd kunnen worden om anders te gaan 'bewegen' (in metaforische zin).

In onderstaande tabel 1 staan de negen manieren van bewegen die we onderscheiden. We hebben die negen manieren uitgewerkt in een aantal karakteristieken en met één naam proberen te karakteriseren, zoals:

- De manier van bewegen van de onbeweeglijken/verstijfden/vastgevrorenen: ze bewegen niet.
- De manier van bewegen van de '*sur-place*'-ers: ik zit op mijn fiets, kan rijden, maar sta stil.
- De manier van bewegen van de zelfbewegers ('auto-maten'): zij bewegen met een soort sprongetjes, soms als een gok.

Al het in het onderzoek verzamelde materiaal is uiteindelijk in deze tabel 1 samengebracht.

TABEL 1: METAFORISCHE RUIMTE VAN HET 'BEWEGEN' VAN BBB-ERS

Hoe ontwikkelt zich zijn goed?	Geen samenhangend idee	Een helder samenhangend idee Tot een eenheid te brengen <i>Geprofileerd / begrensd</i>	Meerdere ideeën Al dan niet in de tijd Verschillende richtingen uit <i>Diverse mogelijkheden</i>
Wat staat er op het spel?	<i>Richtingloos / vaag / onrealistisch</i>		
Niets/niet een stabiel goed <i>Niet één stabiel goed, wel soms ideetjes, verlangens, dromen – niet per se helemaal zonder enig goed</i>	de verzonkenen <ul style="list-style-type: none"> • <i>diep hopeloos</i> • <i>weggezakt, geïsoleerd</i> • <i>roerloos</i> • <i>geen tijdperspectief</i> 	de 'sur place'-ers <ul style="list-style-type: none"> • <i>bewegen om ter plekke stil te staan</i> • <i>gefixeerd en gebologeerd</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>wel een doel – geen perspectief</i> • <i>maken hun bewegen niet vruchtbaar</i> • <i>de tijd doden / stil zetten</i> 	de windvaantjes <ul style="list-style-type: none"> • <i>draaien mee met de wind (krachten van buitenaf)</i> • <i>geen eigen richting / afwachtend</i> • <i>bewegen wel maar draaien om hun eigen as</i> • <i>tijd is wachttijd in het heden</i>
Eenheid Kan samengesteld zijn/in harmonie <i>Een helder ideaal, een uitgekristalliseerd idee wat goed is en goed doet / goed zou doen</i>	de terugblikkers <ul style="list-style-type: none"> • <i>almaar omkijkend (bevangen)</i> • <i>niet in het hier en nu</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>mopperend op heden/ressenti-ment</i> • <i>leven in het verleden</i> 	de zelfbewegers <ul style="list-style-type: none"> • <i>redden zichzelf</i> • <i>redelijk assertief en ondernemend</i> • <i>gedreven / voortgedreven</i> • <i>tijd uitbuiten in het hier en nu</i> 	de anticipeerders <ul style="list-style-type: none"> • <i>redden zichzelf</i> • <i>hangen de huig naar de wind</i> • <i>gaan waar je kunt gaan</i> • <i>vervreemden niet van zichzelf</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>leven m.h.o. op de toekomst</i>
Diversiteit Geen eenheid/kunnen meerdere doelen zijn die niet zomaar in harmonie zijn met elkaar <i>Allerlei idealen en doelen die niet vastgepind of (sociaal) ingesloten zijn / een beweeglijk geheel</i>	de dolenden <ul style="list-style-type: none"> • <i>bewegend in vruchteloze cirkelgangen</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>chaotisch</i> • <i>aftastend opportunisme</i> • <i>leven in het hier en nu</i> 	de verstijfden <ul style="list-style-type: none"> • <i>meerdere goederen die echter onderling niet rijmen / concurreren:</i> • <i>verstijfd het foute te doen, uit de groep/cultuur te vallen</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>impasse, bevroren, verscheurd</i> • <i>leven in een virtuele maar beangstigende toekomst</i> 	de buigzamen <ul style="list-style-type: none"> • <i>de onuitgekristalliseerde multi-taskers</i> • <i>houden meerdere pijlen op de boog</i> • <i>kunst niet van jezelf te vervreemden</i> • <i>tijd moet het leren, wie dan leeft dan zorgt</i>

Met deze karakterisering van de negen manieren van bewegen, kunnen we voor elk van die manieren ook iets zeggen over hoe de persoon die overwegend op die betreffende manier beweegt, zou kunnen worden begeleid. Bijvoorbeeld:

- De *verzonkenen* zijn bijna voorbij alles: die hebben goede psychiatrische begeleiding nodig, een slaapplek 's nachts is voor hen niet genoeg.
- De *buigzamen* hebben een soort meersporenbeleid. Daar kun je als begeleider op een heel andere manier bij aansluiten.
- Of je treft de *anticipeerders* aan: die kijken steeds vooruit naar wat zich voordoet in het leven en hun situatie. Met een beetje coaching en praktische hulp krijgen ze al een zetje in de goede richting: ofwel terugkeer naar land van herkomst, of de illegaliteit in, of toch nog een verblijfsvergunning in Nederland, maar in ieder geval een plekje ergens.

Als we de gehele tabel 1 invullen, krijgen we tabel 2:

TABEL 2: METAFORISCHE RUIMTE VAN BEGELEIDING VAN BBB-ERS:

<p>de verzonkenen</p> <p><i>op zoek naar zin, doel, voorbij traumatische apathie en eenzaamheid</i></p>	<p>de 'sur place'-ers</p> <p><i>op zoek naar doorbreking onvruchtbare coping: energie in perspectiefrijke kansen steken</i></p>	<p>de windvaantjes</p> <p><i>doorbreken zelfbevangenschap, toe-eigening lot, leren kiezen en eigenaar worden van probleem</i></p>
<p>de terugblikkers</p> <p><i>op zoek naar ruimte in zichzelf, realiteitszin, besef van context; radicalisering voorkomen</i></p>	<p>de zelfbewegers</p> <p><i>bieden van facilitering, niet veel doen, niet veel beletten, goed blijven volgen</i></p>	<p>de anticipeerders</p> <p><i>op zoek naar juiste coaching en steun, lichte praktische hulp</i></p>
<p>de dolenden</p> <p><i>op zoek naar leren verwoorden van waar het uiteindelijk om gaat en dat gericht uitbouwen</i></p>	<p>de verstijfden</p> <p><i>meer innerlijke vrijheid, doorbreken afhankelijkheid, meer zelfvertrouwen en dan haalbare plannen maken</i></p>	<p>de buigzamen</p> <p><i>op zoek naar het leren hanteren van meervoudigheid, waar dan ook: meersporenbeleid</i></p>

In het begin van het onderzoek was de gedachte: je moet iemand van A naar B begeleiden. Uit het materiaal kwam echter naar voren dat die stap veel te groot is: iemand die als een verzonkene beweegt, wil je een heel klein beetje richting een manier van bewegen brengen die past bij een terugblikker (zie tabel 3) en wellicht komt hij dan tot zelf (verder) bewegen. Iemand die als een anticipeerder beweegt, wil je misschien een klein beetje richting een manier van bewegen brengen die past bij een zelfbeweger. In tabel 3 hebben we een aantal mogelijkheden in beeld gebracht. Soms valt iemand ook weer terug in een oudere manier van bewegen. De negen manieren van bewegen zijn dus eigenlijk trajecten met keerpunten waar de begeleiders op kunnen aanhaken bij het zoeken naar terugkeer naar 'decent life'.

TABEL 3: IN BEWEGING KOMEN VAN BBB-ERS IN DE METAFORISCHE RUIMTE VAN BEWEGEN

Objectieve dimensie/Hoe ontwikkelt zich zijn goed?	Geen samenhangend idee	Een helder samenhangend idee	Meerdere ideeën Al dan niet in de tijd Verschillende richtingen uit
Subjectieve dimensie/Wat staat er op het spel?	<i>Richtingloos / vaag / onrealistisch</i>	Tot een eenheid te brengen <i>Geprofileerd / begrensd</i>	<i>Diverse mogelijkheden</i>
Niets/niet een stabiel goed <i>Niet één stabiel goed, wel soms ideetjes, verlangens, dromen – niet per se helemaal zonder enig goed</i>			
Eenheid – kan samengesteld zijn/in harmonie <i>Een helder ideaal, een uitgekristalliseerd idee wat goed is en goed doet / goed zou doen</i>			
Diversiteit – geen eenheid/kunnen meerdere doelen zijn die niet zomaar in harmonie zijn met elkaar <i>Allerlei idealen en doelen die niet vastgepind of (sociaal) ingesloten zijn / een beweeglijk geheel</i>			

Begeleiding gericht op hoe iemand beweegt, hoe je mee kunt bewegen en hoe je de ander tot een andere manier van bewegen kunt verleiden, zou je kunnen vergelijken met een dans. Ook daarbij luistert het aansluiten bij en afstemmen op de ander ontzettend nauw. Je ‘danst’ in de begeleiding dus als het ware met iemand mee en je verleidt mensen om weer een beetje (of anders) in beweging te komen. Dat doe je bijvoorbeeld door hun aandacht wat te verleggen, door iets wat ze afstotelijk vinden wat naar de achtergrond te duwen en de nadruk op iets anders te leggen en zo het gesprek wat te openen.

Aanbevelingen voor de begeleiding

Centrale vraag met betrekking tot de begeleiding is: *wie* kan ik voor jou zijn? In ‘Een theorie van de presentie’ omschrijft Andries Baart ‘zorgen’ als: “zich nuttig inschakelen tot verwezenlijking of behoud van andermans levenskwaliteit en de wereld waarin dat leven zich afspeelt” (Baart, 2001, 753). Dat is heel andere taal dan ‘kwaliteitscriteria’ en ‘controle’; het gaat om heel klein kijken in de wereld van de mensen om wie het gaat. Wie dat doet bij BBB-ers ziet een extreme kwetsbaarheid en continue stress. Uitgangspunt voor de begeleiding moet dan zijn: we verlaten ze niet, maar gaan ook niet luchtfietsen. Hun dagen zijn heel erg zwaar, en ze gaan met die spanning ook de nacht in, in de opvang. Eerste aanbeveling is: deze mensen niet verlaten, maar ook niet heel empathisch lopen doen. We houden realiteitszin.

Onderzoek naar en training in presentiebenadering en zorgverlening in en vanuit de leefwereld hebben ons geleerd dat het onderzoek (*‘inquiry’*) naar leefwereld en levensloop niet alleen iets van

het begin is, maar moet worden voortgezet.⁶ Met dat in het achterhoofd kunnen vanuit presentie de volgende aanbevelingen worden gegeven aan de begeleiding, toegespitst op de leefwereld van de BBB-ers:

- Het is voor begeleiders van belang op allerlei momenten van de dag en de nacht en op allerlei plekken aanklambaar en beschikbaar zijn (aansluiten bij *bewegelijkheid in fysieke ruimte en gemeenschap*).
- Een relatie kunnen aangaan en zich daarin als mens kunnen tonen.
- Betrouwbaar zijn, een lange adem hebben en niet laten vallen; dat is voor deze mensen heel erg belangrijk.
- Zoveel mogelijk aansluiten bij de *bewegelijkheid in de tijd (hoop)*. BBB-ers zijn heel ontvankelijk voor hoop, maar zijn daarom ook heel erg wantrouwend als hun valse hoop wordt gegeven. Je zou als begeleider een soort 'doorleefde hoop' moeten geven, maar dat luistert erg nauw.
- Zoveel mogelijk aansluiten bij waar *waardigheid* al wordt gevoeld, enerzijds, en gemist, anderzijds. Denk bijvoorbeeld aan het feit dat veel BBB-ers goed voor hun lichaam en hun uiterlijk zorgen; daar zit 'eer' in en het is vaak de enige eer die hen op dit moment rest.
- BBB-ers in de juiste omgeving plaatsen (bijv. zonder drugsverslaafden). Als ze de hele dag maar zitten te zitten tussen de drugsverslaafden dan is dat een grote verleiding die rampzalig kan uitpakken. Ze voelen zich daar ook niet bij thuis.
- Aangrijpen bij waar *actorschap* ontbreekt of te kort schiet. Stel dat iemand aangeeft dat hij wel een opleiding zou willen beginnen of dat wil onderzoeken, stimuleer dat dan en ga bijvoorbeeld met iemand mee of help hem iets te regelen.
- Samen uithouden van het spanningsveld van met elkaar concurrerende doelen die BBB-ers vaak hebben, en dat wat er 'opborrelt' aan wat goed zou zijn voor hen (zgn. 'emergente goederen').⁷

Zodra aansluiten bij en afstemmen op de leefwereld, levensloop etc. van BBB-ers goed aan het lukken is, komen andere noden en mogelijkheden daar wat aan te doen in beeld:

- Deze mensen hebben wel veel papieren, maar niet de juiste, namelijk geen paspoort of een verblijfsvergunning. Als er nog mogelijkheden zijn die wel te verkrijgen is *juridische ondersteuning* nodig.
- Daarnaast hebben veel BBB-ers ook *psychosociale begeleiding* nodig.
- Ook verlangen ze vaak naar een *opleiding*, of ze nu in Nederland blijven of naar een ander land (terug) gaan.
- In het geval dat iemand naar een ander land kan, is het *leggen van contacten met het vestigingsland* belangrijk omdat de situatie daar ook steeds verandert.

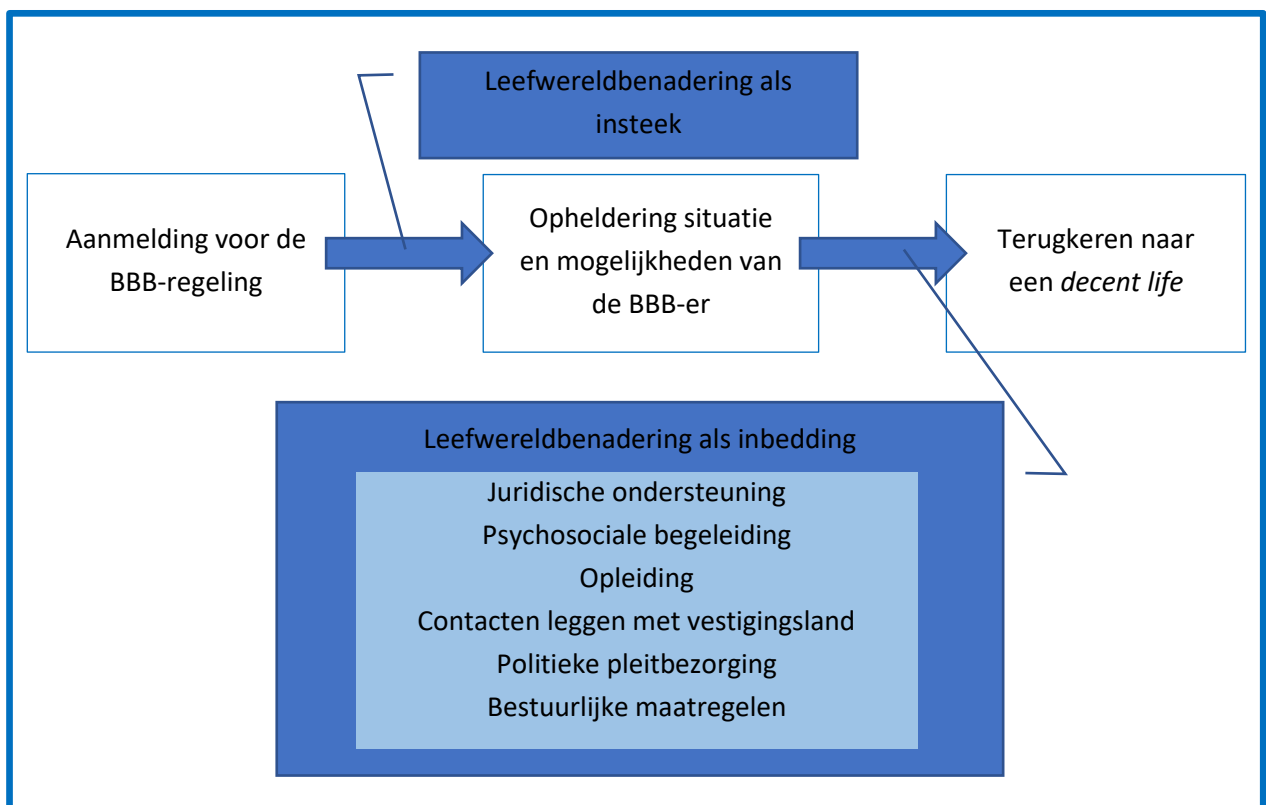
⁶ Zie voor meer achtergronden bij het begrip 'inquiry' het verslag van de studiebijeenkomst van Stichting Presentie op 7 april 2017 over dit onderwerp: http://www.presentie.nl/publicaties/item/556-verslag_studiebijeenkomst_inquiry_april_2017

⁷ In 2018 verschijnen drie boeken over de presentiebenadering en de presentietheorie waarin ook aandacht wordt besteed aan de leefwereldbenadering: Beurskens, Linde & Baart, 2018 (nog te verschijnen); Baart & Molenaar, 2018 (nog te verschijnen), en Baart & Timmerman, 2018 (nog te verschijnen).

- Ook kan de organisatie die opvang aanbiedt, vanuit die leefwereldbenadering doen aan *politieke pleitbezorging*. Zij zit er het dichtst op en kan dus ervaringen en inzichten van de werkers vertalen richting de beleidsmakers.
- *Bestuurlijke maatregelen* vallen er ook onder, bijvoorbeeld met betrekking tot de mogelijkheid werk te verrichten of anderszins maatschappelijk van betekenis te zijn.

De leefwereldbenadering – het werken vanuit een rijk begrip van de verschillende aspecten van de leefwereld en levensloop van een BBB-er – is essentieel als insteek en als inbedding van verdere zorg en hulpverlening. Zij levert een rijker en gedifferentieerder beeld van de situatie en de mogelijkheden van BBB-ers op dan hen er eenvoudigweg naar vragen (al dan niet met vragenlijsten). Maar een dergelijke leefwereldbenadering is niet alleen essentieel in fase één (de instroom) als aanpak, maar ook in fase twee (de begeleiding) als inbedding van de hulp en ondersteuning. In figuur 1 hebben we dat uitgetekend:

FIGUUR 1: LEEFWERELDBENADERING ALS INSTEEL EN INBEDDING

De metaforische ruimte die uit dit onderzoek naar voren is gekomen, met z'n negen typische manieren van bewegen, is een hulpmiddel voor begeleiders. De metafoor van beweging kan begeleiders helpen om beter naar iemand te kijken, zijn of haar manier van bewegen beter te plaatsen, en gemakkelijker te bedenken: hoe kan ik zo met deze persoon meebewegen, dat hij meer mogelijkheden krijgt om met zijn situatie om te gaan en er veranderingen in aan te brengen? De aanduiding van verschillende typische manieren van bewegen helpt begeleiders op deze manier bij het invulling geven aan een leefwereldgerichte benadering.

Een begeleidingsrelatie aangaan met een BBB-er om tot passende hulp te komen vergt onzes inziens meer dan een één-op-één benadering: één begeleider op één BBB-er. Dan hangt alles te veel af van die ene *'match'* of klik en van die momenten waarop deze twee elkaar ontmoeten. Beter is om als het ware een kring van mensen om de BBB-ers te plaatsen die met en voor hen op verschillende momenten verschillende dingen doen. Ook degenen die voor de nachtopvang, voor schoon beddengoed of voor de lichamelijke gezondheidszorg verantwoordelijk zijn, zijn in de positie om bij te dragen aan de begeleiding.

Naast deze handreikingen voor de begeleiders levert het onderzoek ook politiek-ethische aanbevelingen op, als denkrichtingen voor beleidsmakers. De groep BBB-ers is geen homogene groep van mensen die je allemaal kunt laten terugkeren naar het land van herkomst. Het is een groep die heterogeen is qua herkomst, afkomst, beweeglijkheid, wat er voor hen op het spel staat, mogelijkheden. Voor bijvoorbeeld de groep verzonkenen is het misschien helemaal niet mogelijk om terug te keren naar het land van herkomst, en is voor hen therapie en een plek in de 24-uurs opvang het hoogst haalbare. Een andere groep wordt gevormd door de zelfbewegers. Deze mensen zullen niet gauw uit zichzelf uit Nederland vertrekken. Het is moeilijk veel vat op hen te krijgen, maar wat wel kan is hen volgen, een beetje meebewegen en zo bij te dragen aan hun eigen zoeken naar een *'decent life'* in Nederland. Dus als beleidsmaker moet je ook heel genuanceerd blijven kijken, steeds vanuit leefwereld en levensloop.

Tot slot formuleerden wij voor leidinggevendenden die met professionals (en vrijwilligers) werken die BBB-ers begeleiden, de volgende aandachtspunten:

- klein kijken in de praktijk en luisteren naar de *street level* kennis van de professionals
- taciete kennis van de professionals serieus nemen, helpen verwoorden en stem geven in het publieke en politieke debat
- als hitteschild fungeren zodat professionals hun werk kunnen blijven doen
- pleitbezorging richting de (gemeentelijke en landelijke) politiek
- bondgenoten zoeken, bijv. in het netwerk van organisaties.